

САРАЙСЬКІ ДАНГИ ПІЗНЬОДЖУЧИДСЬКОГО ХАНА МУХАММАДА

SARAY'S SILVER DANGS OF JUCHID KHAN OF 15-th CENTURY WITH NAME MUHAMMAD

Анотація

Пропонована стаття має на меті публікацію та попередній аналіз основних типів сарайських дангів пізньоджучидського хана на ім'я Мухаммад.

У наукових працях ці емісії присутні дуже слабо: з дев'яти наведених у статті монетних типів в наукових публікаціях було виявлено повноцінно представленим (із графічною реконструкцією штемпелів) лише один.

Публікуються, впорядковані відповідно до вказаного на них місця випуску, дев'ять типів пізньоджучидських срібних дангів із зазначенням імені та титулів хана Мухаммада на аверсі і позначенням на реверсі місця карбування як Сарай, Сарай ал-Джадіда, Сарай ал-Махруса. У статті наведені якісні фотозображення срібних монет (більшість з яких уперше вводиться в науковий обіг) з метрологією. Наводиться реконструкція і переклад монетних легенд, а також попередній аналіз емісій.

До третьої групи з зазначенням місця карбування Сарай ал-Махруса були віднесені данги, легенда реверсу яких, на думку автора, ідентична за змістом, але виконана різними різниками штемпелів. Певні складнощі викликає прочитання слова в нижньому рядку. Порівняння з палеографією азакських дангів 793 р.х. дозволяє запропонувати прочитання нижнього слова як ал-Махруса та реконструювати легенду реверсу як "КАРБУВАННЯ / САРАЙ / ал-МАХРУСА".

Монети можуть бути датовані 822 – серединою 830-х рр. х.

Місце випуску на дангах, що публікуються, вказано як Сарай (без епітета або з таким). Але один цей факт не дозволяє безапеляційно стверджувати, що ці данги карбувалися саме там. Стосовно до срібних емісій XIV століття доведено, що монети могли битися зовсім не там, де викарбовано на їх реверсах. Подібна ситуація, скоріше за все, мала місце і в XV столітті.

На сьогоденному рівні знань не можна впевнено стверджувати хто ж був такий Мухаммад-хан, від імені якого карбувалися монети, які є предметом статі.

Для визначення точних дат, фактичного місця карбування й уточнення емітента необхідними є комплексні дослідження нових нумізматичних джерел, активізувати які покликана запропонована стаття.

Ключові слова: нумізматика, Золота Орда, данг, Улу-Мухаммад, Кічі-Мухаммад, Сарай, Сарай ал-Джадіда, Сарай ал-Махруса.

Summary

Progress has been achieved in recent decades in the study of the coins of the Golden Horde at the final stage of its existence. However, the late emissions of Juchid coin of 15-th century are still insufficiently studied. This prevents the full use of numismatic sources for the adequate reconstruction of political events of that turbulent time.

The paper is aimed at the publication and preliminary analysis of the main types of Saray's silver dangs of Juchid khan of 15-th century with name Muhammad.

These issues are very poorly represented in scientific articles: of nine types analyzed in the paper only one was properly published with graphic reconstruction of dies.

For the first time dangs, which are the subject of this article, were mentioned (without graphic reconstructions) in the famous work of Hh.M. Frähn “Recensio numorum Muhammedanorum”, published in 1826. In A.K. Markov’s “Inventory Catalog of Muslim Coins of the Imperial Hermitage” (1896) there is no mention of the Saray’s dangs of either Ulugh-Muhammad or Muhammad b. Timur. In 2004 V.P. Lebedev and V.B. Klokov had information about 8 coins, which are the subject of this article, and attributed these dangs to the issues of Ulugh-Muhammad.

Enlarged photographic images of silver coins with metrology (most of which are first introduced into scientific circulation) of Juchid khan of 15-th century with name Muhammad are presented in the article.

Nine types of late Juchid silver dangs with the name and titles of khan Muhammad on the obverse and the designation of mint on the reverse as Saray, Saray al-Jadida, Saray al-Mahrusa are published. Reconstruction and translation of monetary legends, as well as preliminary analysis of emissions, are given.

The place of issue on the coins is indicated as a Saray (without the epithet or with al-Jadida or al-Mahrusa). But this fact alone does not allow to state with complete confidence that these dangs were minted there. With regard to the silver emissions of the XIV century, it is proved that the coins in some cases weren’t minted where it is written on their reverses. A similar situation could have take place in the XV century. According to the information reported to the author, the coins published in the paper were unearthed on vast spaces that once were the territory of the Golden Horde – from Moldova to Siberia without any apparent concentration in one region, which may not be surprising paying attention to the rarity of the coins. At the present level of our knowledge, the place of minting of these coins can not be reliably established.

It can be affirmed that most of the silver dangs, that are the subject of this paper, have a weight in the range from 0.66 to 0.96 g.

None of the published coins carries the date, which creates the problem of dating these issues. Taking into account all facts, the author thinks that it is possible to date most of the reproduced dangs as 822-the mid of 830-s AH.

Who was that Muhammad-khan, on whose behalf the published coins were issued? Historiography was dominated until recently by the viewpoint formulated by V.P. Lebedev and V.P. Klokov, that in the case of different Muhammads an understanding was already reached on the issue how they called themselves on coins: Ulugh-Muhammad – simply Muhammad, Boraq – Muhammad-Boraq, Kūchūk-Muhammad – Muhammad b. Timur. It was established on the numismatic material by Yuriy Zayonchkovskiy that on dangs of Kūchūk-Muhammad his name can be written as Muhammad b. Timur or simply as Muhammad. Thus, the absence of nasab on a coin is not a sufficient basis for classifying a coin for Ulugh-Mukhammad. In view of what has been said, it can be stated that published dangs can’t be automatically attributed to Ulugh-Mukhammad’s emissions.

The proposed article is an important step to make attribution of published coins more precise. The author hopes that a full introduction of these interesting dangs into the scientific study can activate the discovery and research of relevant numismatic sources, will allow to find the missing answers and, if necessary, to specify (and possibly correct) the theses presented in the paper.

Keywords: numismatics, Golden Horde, dang, Ulugh-Mukhammad, Kūchūk Muhammad, Saray, Saray al-Jadida, Saray al-Mahrusa.

Незважаючи на досягненні в останні десятиліття успіхи, пізні джучидські монетні емісії XV століття як і раніше вивчені недостатньо, що перешкоджає повноцінному використанню нумізматичних джерел для адекватної реконструкції політичних подій того бурхливого часу.

Більшість типів пізніх дангів є рідкісними, а тому до нашого часу збереглася незначна їх кількість. Крім того, в 1983 році як А.Г. Мухамадієв правильно констатував що, “монети XV ст. відрізняються від монет XIV ст. поганою якістю срібла. Їх важко атрибутувати через нечіткість та спотворення написів. Написи на

монетах відновлюються шляхом порівняльного вивчення десятка, а іноді і декількох десятків монет одного типу”¹. Тому кожен, навіть відносно добре прочеканий, екземпляр пізньоджучидського данга заслуговує на увагу.

Автор вважає, що пріоритетним завданням сьогодення є введення в науковий обіг інформації щодо основних типів пізньоджучидських монет, що є необхідною умовою їх аналізу та правильного розуміння.

Пропонована стаття має на меті публікацію і попередній аналіз основних типів сарайських дангів пізньоджучидського хана на ім'я Мухаммад.

У наукових працях ці емісії представлені дуже слабо. Трохи забігаючи наперед можна констатувати, що з дев'яти представлених в статті монетних типів в наукових публікаціях було виявлено повноцінно представленим (із графічною реконструкцією штемпелів) лише один.

Уперше данги, що є предметом цієї статті, були згадано (без графічних реконструкцій) у знаменитій праці Х.М. Френа “*Recensio numorum Muhammedanorum*”, опублікованій у 1826 році. Великому нумізмату були відомі монети з зазначенням місця випуску «Сарай» на реверсі та легендами аверсу «Султан / Мухаммад хан / верховний» (№ 13), «Султан / Мухаммад хан» (№ 13 а), «Султан / верховний Мухаммад / хан» (№ 14).² Потрібно вказати, що Х.М. Френ так і не визначився до якого з двох джучидів на троні з таким ім'ям – Улу-Мухаммаду або Кічі-Мухаммаду – повинні бути віднесені ці данги³.

В “Інвентарному каталозі мусульманських монет Імператорського Ермітажу” О.К. Маркова (1896 г.), який до сих пір не втратив своєї наукової актуальності щодо золотоординських емісій XV століття, не існує згадки про сарайські данги ні Улу-Мухаммада⁴, ні Мухаммада б. Тимура⁵.

За інформацією А.Г. Мухамадієва, до складу скарбу, знайденому в 1957 році в селі Караульна Гора, серед 2859 срібних монет⁶ було 13 дангів, відкарбованих від імені Улу-Мухаммада, їх вага коливалась у межах від 0,81 до 1,04 г.⁷

У 2004 році В.П. Лебедеву і В.Б. Клокову було відомо 8 екземплярів дангів з легендою аверсу “Султан / Мухаммад хан / верховний” і написом “чекан / Сарая” на реверсі⁸ (Тип 2 у цій статті). Співавтори виконали промальовування штемпелів і віднесли ці монети до випусків Улу-Мухаммада⁹. Аргументи такої атрибуції буде приведено далі.

За десятиліття пошуків серед приватних колекцій автору вдалося виявити дев'ять типів срібних монет пізньоджучидського хана Мухаммада, місце карбування яких зазначено як Сарай, Сарай ал-Джадід, Сарай ал-Махруса.

За критерій монетного типу прийнято зміст написів на лицьовій стороні монети (також приймається до уваги порядок слів у титулі Мухаммада) і відсутність або наявність епітета монетного двору – на зворотній.

У статті наведені якісні фотозображення срібних монет (більшість з яких уперше вводиться в науковий обіг) з метрологією. Деякі з відтворених фотозображень виконані особисто автором, а деякі надані колегами. Якщо

¹ Мухамадієв А.Г. Булгаро-татарская монетная система XII – XV вв. – М.: Наука, 1983. – С. 119.

² Fraehn Ch.M. *Recensio numorum Muhammedanorum*. – Petersburg: Academiae imp. scient. Petropolitanae, 1826. – P. 388 – 389.

³ Там само. – P. 386.

⁴ Марков А.К. Инвентарный каталог мусульманских монет Императорского Эрмитажа / А.К. Марков – Санкт-Петербург, 1896. - С. 502 – 503.

⁵ Там само. - С. 530 – 531.

⁶ Мухамадієв А.Г. Булгаро-татарская монетная система... – С. 120.

⁷ Мухамадієв А.Г. Булгаро-татарская монетная система... – С. 125.

⁸ Лебедев В.П., Клоков В.Б. Денежное обращение Сарая и его округи после 1395 года // Древности Поволжья и других регионов. Сборник статей. – Вып. V. Нумизматический сборник. Том 4. – Москва: Нумизматическая литература, 2004. – № 34а и 34 б., с. 43, 32.

⁹ Там само. - С. 32.

зображення монети взято з електронної бази східних монет zenon.ru, то про це говориться в її описі.

Нижче будуть наведені основні типи дангів пізньоджучидського хана Мухаммада, впорядковані відповідно до вказаного на них місця випуску, запропоновані реконструкція та переклад монетних легенд.

І. Емісії Сарая

Тип 1 з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН” (рис. 1)

Рис. 1. Данги хана Мухаммада з зазначенням місця випуску Сарай та з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН”

А.: السلطان /محمد خان

СУЛТАН /МУХАММАД ХАН

Р.: ضرب سراى

КАРБУВАННЯ САРАЙ

Можливості розглянути нижню частину лицьового штемпеля монет на рис. 1, вага яких становить 0.93 і 0.92 г, не існує, але автор вважає, що з великою ймовірністю текст легенди їх аверсів також може реконструюватися наведеним вище чином.

Тип 2 з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН ВЕРХОВНИЙ”.

Рис. 2. Данги хана Мухаммада з зазначенням місця випуску Сарай та з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН ВЕРХОВНИЙ”

A.: السلطان / محمد خان / الاعظم

СУЛТАН/МУХАММАД ХАН ВЕРХОВНИЙ.

P.: ضرب سراي

КАРБУВАННЯ / САРАЙ.

Штемпель реверсу монети, вага якої становить 0.78 г на рис. 2 було графічно реконструйовано в згаданій публікації В.П. Лебедева і В.Б. Клокова¹.

Тип 3 з легендою аверсу “СУЛТАН ВЕРХОВНИЙ МУХАММАД ХАН”.

Рис. 3. Данги хана Мухаммада з зазначенням місця випуску Сарай та з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ВЕРХОВНИЙ ХАН”

A.: السلطان / عظم محمد / خان

СУЛТАН / ВЕРХОВНИЙ МУХАММАД / ХАН

P.: ضرب سراي

КАРБУВАННЯ САРАЙ

II. Емісії Сарая ал-Джадіда

Тип 4 з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН”

Рис. 4. Данг хана Мухаммада з зазначенням місця випуску Сарай ал-Джадіда та з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН”

¹ Лебедев В.П., Клоков В.Б. Денежное обращение Сарая... – С. 43, № 346.

А.: السلطان/محمد خان

СУЛТАН / МУХАММАД ХАН.

Р.: ضرب/سرای/الجدید

КАРБУВАННЯ САРАЙ ал-ДЖАДІДА.

Тип 5 з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН” та зі словом «чекан» у середині реверсу

Рис. 5. Данги хана Мухаммада із зазначенням місця випуску Сарай ал-Джадіда, з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН” та зі словом “чекан” у середині реверсу.

А.: السلطان/محمد خان

СУЛТАН / МУХАММАД ХАН.

Р.: ضرب/السرای/جدید

КАРБУВАННЯ ас-САРАЙ ДЖАДІДА.

Тип 6 з легендою аверсу “СУЛТАН / ВЕРХОВНИЙ МУХАММАД...”

Рис. 6. Данги хана Мухаммада з зазначенням місця випуску Сарай ал-Джадіда та з легендою аверсу “СУЛТАН / ВЕРХОВНИЙ МУХАММАД...”

А.: Ім'я та титули Мухаммада (?).

Р.: Зазначення місця карбування.

Доступні автору для вивчення екземпляри дангів цього типу не дозволяють побачити кінець другого та третій рядок легенди аверсу. Однак на монеті з вагою 0.73 г на Мал. 6 ім'я “Мухаммад” цілком читається, що і дозволяє говорити про ці монети в контексті розгляду предмета статті.

Тип 7 з ім'ям хана в колі на аверсі та тамгою в колі на реверсі

Рис. 7. Данги хана Мухаммада з зазначенням місця випуску Сарай ал-Джадіда та з ім'ям хана в колі на аверсі та тамгою в колі на реверсі

А.: у центральному колі **محمد خان**

МУХАММАД ХАН.

Текст легенди навколо центрального кола аверсу впевнено не прочитано.

Р.: **ضرب السرای الجديد**

ЧЕКАН САРАЙ ал-ДЖАДІДА.

III. Емісії Сарай ал-Махруса

До третьої групи були віднесені данги, легенда реверсу яких, на думку автора, ідентична за змістом, але виконана різними різниками штемпелів. Певні складнощі викликає прочитання слова в нижньому рядку.

Видно, що воно починається з букв **الم**, у кінці знаходиться ... **سد** (Рис. 8). На

монетах на Мал. 9 літера **سد**, можливо, написана з одним «зубчиком» замість двох (що допустимо, як було показано автором, на пізніх дангах¹).

Порівняння з палеографією азакських дангів 793 р.х.² дозволяє запропонувати прочитання нижнього слова як **المحروسة** та реконструювати легенду реверсу наступним чином:

ضرب/سرای/المحروسة - КАРБУВАННЯ / САРАЙ / ал-МАХРУСА.

Тип 8 з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН”.

Рис. 8. Данги хана Мухаммада із зазначенням місця випуску Сарай ал-Махруса та з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН”.

А.: **السلطان محمد خان**

¹ Зайончковский Ю.В. Данги джучидского хана Дервиша чекана Орду // Русь, Литва, Орда в памятниках нумизматики и сфрагистики. – Вып. 2 - М.: Патриот, 2016. – С. 138.

² Добромислов Л.Б. Серебряный чекан Золотоордынского Азака при хане Токтамыше. Каталог и исследование. – М.: Издательство Ипполитова, 2016. – № 343, 345, с. 189.

СУЛТАН / МУХАММАД ХАН

р.: **ضرب / سرای / المحروسه**

КАРБУВАННЯ САРАЙ ал-МАХРУСА.

Тип 9 з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН ВЕРХОВНИЙ”

Рис. 9. Данги хана Мухаммада із зазначенням місця випуску Сарай ал-Махруса та з легендою аверсу “СУЛТАН МУХАММАД ХАН ВЕРХОВНИЙ”.

А.: **السلطان / محمد خان / عظم**

СУЛТАН / МУХАММАД ХАН / ВЕРХОВНИЙ

р.: **ضرب / سرای / المحروسه**

КАРБУВАННЯ / САРАЙ / ал-МАХРУСА.

Автору не відомі інші випадки такого позначення монетного двору на джучидських срібних монетах після азакської емісії хана Бек-Булата, датованій 793 р.х.¹, він допускає, що вивчення нових екземплярів монет типів 8 і 9 може уточнити запропонований варіант реконструкції легенди.

Після презентації основних типів сарайських дангів пізньоджучидського хана Мухаммада необхідно спробувати відповісти на питання де, коли і від імені якого з Мухаммадом, які боролися за престол Орди в XV столітті, були викарбувані представлені вище монети. Формальні (почерпнуті з прочитання монетних легенд) атрибуції були вже дані, про фактичні (уточнюючі справжнє місце і час карбування, а також емітента) мова йтиме нижче.

Місце випуску (як уже було сказано) на наведених вище монетах вказано як Сарай (без епітета або з таким). Але один цей факт не дозволяє безапеляційно стверджувати, що ці данги карбувалися саме там. Стосовно до срібних емісій XIV століття доведено, що монети могли битися зовсім не там, де викарбовано на їх реверсах². Подібна ситуація могла мати місце і в XV столітті³. За інформацією, повідомленою автору, монети, що публікуються в статті, були знайдені на

¹ Зайончковский Ю.В. Джучид Бек-Булат по данным письменных и нумизматических источников // Золотоордынское обозрение. – 2016. – Т 4. – № 3. – С. 543.

² Добромислов Л.Б. Серебряный чекан Золотоордынского Азака... - С. 32 – 37.

³ Зайончковский Ю.В. Данги джучидского хана Тимура с обозначением места чеканки Крым // Stratum plus. Археология и культурная антропология. – 2017 – № 6. – С. 191-194.

величезних просторах, які були колись територією Золотої Орди - від Молдавії до Сибіру без будь-якої видимої концентрації в одному регіоні, що, можливо, й не дивно, з огляду на рідкісність монет. Сама по собі ця констатація не говорить ні “проти”, ні “за” їх сарайського карбування.

Жодна з опублікованих монет не несе на собі дати, що створює проблему датування цих емісій. Згадана рідкісність монет перешкоджає повноцінному аналізу їх метрології (втім, як і застосування методу штемпельного аналізу). Попередньо можна констатувати, що велика частина срібних дангів, що є предметом даного дослідження, мають вагу в інтервалі від 0,66 до 0,96 г.

Дослідження В.П. Лебедева і В.Б. Клокова показали, що “гістограма монет Улу Мухаммада ..., який неодноразово обіймав сарайський престол з 822 по 835 р.х., дуже широка. На ній можна виділити три піки при 0,95; 0,80 і 0,7 г. Це можна трактувати так, що за ці роки вагова норма тричі знижалася або ним самим, або тими, хто на час зміщав його з престолу ... Чергове і, здається, останнє зниження вагової норми чекана дангів було здійснено під час правління Кічі-Мухаммада. Середня вага його монет складала 0,55-0,60 г”¹.

Беручи до уваги всю сукупність фактів, автор вважає за можливе датувати більшу частину репродукованих вище дангів 822 – серединою 830-х рр.х.

Хто ж був такий Мухаммад-хан, від імені якого випущені данги? За твердженням Р.Ю. Реви, в третьому десятилітті IX століття хіджри на території Золотої Орди “п'ять чоловік, які боролися за владу, мали однакове мусульманське ім'я Мухаммад: Шибанід Хаджі-Мухаммад; Тукатімуріди – Мухаммад-Барак, Улу-Мухаммад, Кучік-Мухаммад син Токтамиша і Кучук-Мухаммад син Тимура. Найчастіше одне з імен (Барак, Хаджі, Улу, Кучик) на монетах і в джерелах опускається і залишається лише мусульманське ім'я Мухаммад, що призводить до додаткових труднощів при співвіднесенні його з конкретним історичним персонажем”².

До недавнього часу в історіографії переважала точка зору, сформульована В.П. Лебедевим і В.П. Клоковим (2001 р.): “у випадку різних Мухаммадів вже досягнуто порозуміння, як вони іменували себе на монетах: Улу-Мухаммад просто Мухаммад, Барак – Мухаммад Барак, Кічі-Мухаммад – Мухаммад б. Тимур”³.

У дусі цієї теорії О.В. Тростяньський (2014 р.) категорично формулює: на монетах “ім'я ... золотоординського правителя Кічі-Мухаммада завжди позначалося як Мухаммад б. Тимур”⁴. Однак, на нумізматичному матеріалі було “встановлено, що на монетах одного монарха – Кічі Мухаммада його ім'я може бути передано як Мухаммад б. Тимур або як Мухаммад. Таким чином, відсутність насабу на монеті не є достатньою підставою для віднесення монети до Улу-Мухаммада”⁵.

Зважаючи на сказане, можна стверджувати, що всі представлені вище данги некоректно автоматично відносити до емісій Улу-Мухаммада. На нинішньому рівні наших знань можна погодитися з тезою Р.Ю. Реви, який констатував, що “у зв'язку з проблемою “множинності Мухаммадів” цього часу, поки не представляється

¹ Лебедев В.П., Клоков В.Б. Денежное обращение Сарая... - С. 66.

² Рева Р.Ю. Мухаммад-Барак и его время. Обзор нумизматических и письменных источников // Нумизматика Золотой Орды. Научный ежегодник. – 2015. - № 5. – С. 80.

³ Лебедев В.П., Клоков В.Б. Монеты с юго-восточных окраин Сарая // Татарская археология. – 2001. – № 1 – 2. – Казань, 2001. – С. 26.

⁴ Тростянский О.В. Монеты Казанского ханства. Монетный комплекс XV века из окрестностей Камаевского городища // Нумизматика Золотой Орды. – 2014. – № 4. – С. 149.

⁵ Зайончковский Ю.В. Серебряные монеты джучидского хана Мухаммада б. Тимура с именем Махмуд на реверсе // Stratum plus. Археология и культурная антропология. – 2013. – № 6. – С. 163.

можливим однозначне віднесення ... монет до того чи іншого конкретного персонажу”¹.

Підводячи підсумок статті потрібно констатувати, що фактична атрибуція представлених дев'яти типів сарайських дангів пізньоджучидського хана на ім'я Мухаммад поки є невирішеною науковою проблемою (така ситуація, втім, є вельми характерною щодо багатьох золотоординських емісій XV століття). Пропонована стаття є необхідним кроком для уточнення атрибуції опублікованих монет - автор сподівається, що повноцінне введення цих цікавих емісій в науковий обіг (здатний активізувати виявлення і вивчення відповідних нумізматичних джерел) дозволить знайти відсутні поки відповіді і, в разі необхідності, уточнити (а, можливо, й скорегувати) висловлені в статті тези.

Література

1. Добромислов Л. Б. Серебряный чекан Золотоордынского Азака при хане Токтамыше. Каталог и исследование/ Л. Б. Добромислов. – М.: Издательство Ипполитова, 2016. – 270 с.
2. Зайончковский Ю. В. Данги джучидского хана Дервиша чекана Орду / Ю. В. Зайончковский // Русь, Литва, Орда в памятниках нумизматики и сфрагистики. – Вып. 2. – М.: Патриот, 2016. – С. 135-141.
3. Зайончковский Ю. В. Данги джучидского хана Тимура с обозначением места чеканки Крым/ Ю. В. Зайончковский // Stratum plus. Археология и культурная антропология. – 2017 – № 6. – С. 191–194.
4. Зайончковский Ю. В. Джучид Бек-Булат по данным письменных и нумизматических источников/ Ю. В. Зайончковский// Золотоордынское обозрение. – 2016. – Т 4. – № 3. – С. 534-551.
5. Зайончковский Ю. В. Серебряные монеты джучидского хана Мухаммада б. Тимура с именем Махмуд на реверсе / Ю.В. Зайончковский // Stratum plus. Археология и культурная антропология. – 2013. – № 6. – С. 159-164.
6. Лебедев В. П., Клоков В. Б. Денежное обращение Сарая и его округи после 1395 года / В. П. Лебедев, В. Б. Клоков// Древности Поволжья и других регионов. Сборник статей. – Вып. V. Нумизматический сборник. Том 4. – Москва: Нумизматическая литература, 2004. – С. 23-75.
7. Лебедев В. П., Клоков В. Б. Монеты с юго-восточных окраин Сарая/ В.П.Лебедев, В.Б. Клоков // Татарская археология. – 2001. – № 1 – 2. – Казань, 2001. – С. 19-46.
8. Марков А. К. Инвентарный каталог мусульманских монет Императорского Эрмитажа / А.К. Марков – Санкт-Петербург, 1896. – 879 с.
9. Мухамадиев А. Г. Булгаро-татарская монетная система XII – XV вв. / А.Г. Мухамадиев – М.: Наука, 1983. – 166 с.
10. Рева Р. Ю. Мухаммад-Барак и его время. Обзор нумизматических и письменных источников / Р. Ю. Рева // Нумизматика Золотой Орды. Научный ежегодник. – 2015. – № 5. – С. 80-104.
11. Рева Р. Ю. Шибанидские ханы и их монеты/ Р. Ю. Рева // Материалы III Всероссийской научной конференции [История, экономика и культура средневековых тюрко-татарских государств Западной Сибири] (21 - 22 апреля 2017 года, Курган) – Курган, 2017. – С. 25-36.
12. Тростьянский О. В. Монеты Казанского ханства. Монетный комплекс XV века из окрестностей Камаевского городища/ О. В. Тростьянский // Нумизматика Золотой Орды. – 2014. – № 4. – С. 148-152.
13. Fraehn Ch. M. Recensio numorum Muhammedanorum/ Ch. M. Fraehn. – Petersburg: Academiae imp. scient. Petropolitanae, 1826. – 745 p.

¹ Рева Р.Ю. Шибанидские ханы и их монеты // История, экономика и культура средневековых тюрко-татарских государств Западной Сибири. Материалы III Всероссийской научной конференции г. Курган 21 - 22 апреля 2017 года. - Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2017. - С. 28, 33.

14. Zeno.ru – Oriental Coins Database. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.zeno.ru>. – Title from screen. – Actuality: 26.02.2018.

References

1. Dobromyslov L.B. (2016) *Serebrjanyj chekan Zolotoordynskogo Azaka pri hane Toktamyshe. Katalog i issledovanie* [Silver coins of the Golden Horde mint Azaq in time of Toktamyshe Khan. Catalog and research]. Moskva: Izdatel'stvo Ippolitova. [in Russian].
2. Zajonchkovskij, Ju.V. (2016). *Dangi dzhuchidskogo hana Dervisha chekana Ordu* [Dangs of Juchid Khan Dervish minted in Ordu]. *Rus', Litva, Orda v pamjatnikah numizmatiki i sfragistiki*. (2), 135-141. [in Russian].
3. Zajonchkovskij Ju.V. (2017). *Dangi dzhuchidskogo hana Timura s oboznacheniem mesta chekanki Krym* [Dangs of Juchid khan Timur minted in Qrim]. *Stratum plus. Arheologija i kul'turnaja antropologija*. 6, 191-194. [in Russian].
4. Zajonchkovskij Ju.V. (2016). *Dzhuchid Bek-Bulat po dannym pis'mennyh i numizmaticheskikh istochnikov* [Reign of Jujid khan Beg Pulad according to written and numismatic sources]. *Zolotoordynskoe obozrenie*. 4, 3, 534-551. [in Russian].
5. Zajonchkovskij Ju.V. (2013). *Serebrjanye monety dzhuchidskogo hana Muhammada b. Timura s imenem Mahmud na reverse* [Silver Coins of Juchid Khan Muhammad bin Timur with Mahmud's Name on Reverse]. *Stratum plus. Arheologija i kul'turnaja antropologija*. 6. 159-164. [in Russian].
6. Lebedev V.P., Klokov V.B. (2004). *Denezhnoe obrashhenie Saraja i ego okrugy posle 1395 goda*. [Monetary circulation in Saray and its neighborhood after 1395]. *Drevnosti Povolzh'ja i drugih regionov*. (5, 4), 23-75. [in Russian].
7. Lebedev V.P., Klokov V.B. (2001). *Monety s jugo-vostochnyh okrain Saraja* [Coins from the southeastern outskirts of Saray]. *Tatarskaja arheologija*. 1-2, 19-46. [in Russian].
8. Markov A.K. (1896) *Inventarnyy katalog musul'manskikh monet Imperatorskogo Ermitazha* [Inventory catalog Muslim coins of the Imperial Hermitage]. Sankt-Petersburg. [in Russian].
9. Mukhamadiev A.G. (1983) *Bulgaro-tatarskaya monetnaya sistema XII-XV vv.* [Bulghar-tatar monetary system of XII-XV centuries]. Moskva: Nauka. [in Russian].
10. Reva R.Ju. (2015). *Muhammad-Barak i ego vremja. Obzor numizmaticheskikh i pis'mennyh istochnikov* [Muhammad Baraq and his time. An Overview of numismatic and written sources]. *Numizmatika Zolotoj Ordj*. 5, 80-104. [in Russian].
11. Reva R.Ju. (2017). *Shibanidskie hany i ih monety* [Shibanid khans and their coins]. Abstracts of Papers: *Istorija, jekonomika i kul'tura srednevekovyh tjurko-tatarskikh gosudarstv Zapadnoj Sibiri*. (pp 25-36). Kurgan. [in Russian].
12. Trost'janskij O.V. (2014). *Monety Kazanskogo hanstva. Monetnyj kompleks XV veka iz okrestnostej Kamaevskogo gorodishha* [Coins of the Kazan Khanate. A Coins Complex of the 15th century from the Environs of Kamaevskoe Settlement]. *Numizmatika Zolotoj Ordj*. 4, 148-152. [in Russian].
13. Fraehn Ch.M. (1826). *Recensio numorum Muhammedanorum*. Petersburg: Academiae imp. scient. Petropolitanae.